

Les dracmes ibèriques del tipus de Puig Castellar

L. VILLARONGA

En iniciar l'estudi de les dracmes ibèriques, les quals foren estudiades per Amorós¹ i per Guadan,² hem decidit fer primer l'estudi d'algun grup important, com és el format per les dracmes amb la llegenda n.º 5 de Guadan i altres que incloem per llurs enllaços d'encunys amb aquelles. És possible que en aquest primer tempteig no hi siguin totes incloses, però ens servirà de punt de partida per un altre estudi més pregon de totes les dracmes ibèriques.

Els materials per nosaltres estudiats, són els següents:

Monedes publicades per Guadan, provinents de Puig Castellar .	24
Moneda publicada per Guadan del I.V.D.J.	1
Afegim provinents de Puig Castellar	28
Afegim provinents de la troballa d'Oropesa	9
Possible de la troballa de La Plana d'Utiel ³	1
Total són 63 dracmes.	

Anomenem dracmes ibèriques del tipus de Puig Castellar al grup homogeni més abundant entre les dracmes trobades en aquell lloc. Una bona part d'elles foren classificades per Guadan, dintre del grup de dracmes amb la llegenda ibèrica, amb el n.º 5, del grup XII-IV-VI. En el nostre estudi hem afegit altres dracmes pels seus enllaços d'encunys: són les del grup de Guadan IX-VI-I. Amb totes elles, 63 dracmes, formen aquest grup, el qual és l'objecte d'aquest estudi.

1. J. AMORÓS, Algunas cuestiones complementarias de la numismática emporitana, *Anales de la Universidad de Barcelona*, 1941-42, pp. 67-118.

2. A. M. DE GUARDÁN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1968-1970.

3. P. P. RIPOLLÉS, El tesoro de La Plana de Utiel (Valencia), *Acta Numismática*, 10, 1980, pp. 13-28. No pogué estudiar les dracmes emporitanes i ibèriques d'aquest tresor, essent possible que la que cataloguem provinguí del dit tresor.

Aquestes dracmes són imitacions de les dracmes emporitanes amb el cap del pegàs transformat, al qual anomenem pegàs emporità, i creiem introduït l'any 218 a.C. amb l'utilització de la seca pels romans.⁴

A l'anvers el cap d'Arethusa del model voltada per tres dofins traçats de forma lineal interpretada en diferents qualitats. En un dels encunys falten els dos dofins del davant. Al revers, el pegàs amb el cap transformat i des-sota la llegenda, imitació en progressiva deformació de la grega EMPORITON, arribant en algun dels encunys a semblar una llegenda ibèrica.

CATALEG

A l'esquerra donem les referències als encunys d'anvers i a la dreta els de revers. En primer lloc a l'esquerra la referència a l'encuny de Guadan, seguit de la nostra. Al centre entre parèntesis el número que Guadan dona a la moneda en la seva obra. A la dreta, la nostra referència a l'encuny de revers, seguida de la de Guadan. Després el número del nostre catàleg, seguit del pes, de la posició d'encunys, i quan no pertany a la troballa de Puig Castellar en donem la procedència.

343 — 1	[	— 1 —	...	1 — 4.85, 6
	(557)	] 2 — 413	...	2 — 4.45, 4
		412	...	3 — 4.70, 12
		— 3 — 411	...	4 — 4.60, 6
		— 8	...	5 —
344 — 2	(558)	— 2 — 413	...	6 — 4.105, 12
342 —	(555)	] 3 — 411	...	7 — 4.65, 6
			...	8 — 4.60, 6
314	(492)	372	...	9 — 4.43, 6
	(493)		...	10 —
	(556)	— 4	...	11 — 4.65, 7
		— 10 — 417	...	12 — 4.635, 12, Oropesa 55
345 — 3	(559)	] 6 — 414	...	13 — 4.71, 12
			...	14 — 4.795, 11, Oropesa 43
341 — 4	(553)	] 5 — 410	...	15 — 4.48, 11
			...	16 — 4.40, 7
	(554)		...	17 — 4.52, 2, FNMT, Oropesa
	(561)		...	18 — 4.745, 3
			...	19 — 4.55, 5
			...	20 — 4.70, 2
			...	21 — 4.52, 2
		— 6 — 414	...	22 — 4.48, 7
		— 7	...	23 — 4.60, 11
		— 8	...	24 — 4.90, 12
			...	25 — 4.72, 8

4 L. VILLARONGA, *Necessitas financeres a la Catalunya ibèrica, del segle II-I a.C., II Reunió d'Economia Antiga de la Península Ibèrica*, Barcelona, 1982, en premsa.

			...	26 — 4.70, 4
	(562)	9 — 416	...	27 — 4.75, 10
		10 — 417	...	28 —
		14 — 579	...	29 — 4.315, 3
		(409)		
	(552)	15 — (582)	...	30 — 4.45, 5
			...	31 — 3.74 tros, 12, Oropesa 107
5 —		11	...	32 — 4.68, 12
476 — 6	(801)	12 — 580	...	33 — 4.63, 6
			...	34 — 4.525, 6, Oropesa 80
		13	...	35 — 4.53, 12
	(805)	14 — 579	...	36 — 4.61, 2
	(800)		...	37 — 4.60, IVDJ
			...	38 — 4.43, 12
	(799)		...	39 — 4.60, 7
			...	40 — 4.60, 1
	(811)		...	41 — 4.48, 12
	(802)		...	42 — 4.62, 9
			...	43 — 4.56, 2
	(810)		...	44 — 4.49, 12
	(806)		...	45 — 4.65, 5
			...	46 — 4.66, 6
			...	47 — 4.50, 12, FNMT, Oropesa
			...	48 — 3.80 tros, 9, Plana d'Utiel (?)
		(409)		
	(809)	15 — (582)	...	49 — 4.45, 2
			...	50 — 4.385, 12
477 — 7 —	(803)	14 — 579	...	51 — 4.47, 7
		(409)		
479 — 8	(807)	15 — (582)	...	52 — 4.65, 8
			...	53 — 4.48, 5
			...	54 — 4.75, 3
346 — 9	(564)	10 — 417	...	55 — 4.67, 2
			...	56 — 4.75, 10, Oropesa 111
			...	57 — 4.60, 2, Oropesa 108
	(563)		...	58 — 4.70, 11
		14 — 579	...	59 — 4.63, 8
			...	60 — 4.72, 7
	(808)		...	61 — 4.62, 8
			...	62 — 4.50, 12
		15 — 582	...	63 — 4.555, 12, Oropesa 54

COINCIDÈNCIES AMB L'OBRA DE GUADAN

Les monedes que estudiem estan compreses dintre dels següents grups de Guadan:

IX-II-V, n.º 492 i 493, són la mateixa moneda.

IX-VI-I, n.º 552 a 564, excloem la n.º 560 que no il·lustra i no coneixem.

XII-IV-VI, n.º 799 a 811, excloem la n.º 804, per no pertànyer a aquest grup.

Coincidències entre els encunys d'anvers de la nostra classificació i els de Guadan:

A.1 = Guadan A.343

A.2 = Guadan A.342 = A.344 = A.314

A.3 = Guadan A.345

A.4 = Guadan A.341

A.5, no figura entre els de Guadan

A.6 = Guadan A.476

A.7 = Guadan A.477

A.8 = Guadan A.479

A.9 = Guadan A.346

Els encunys d'anvers de Guadan 341, 342 i 344 són el mateix.

Coincidències entre els encunys de revers de la nostra classificació i els de Guadan:

R.1, no figura entre els de Guadan

R.2 = Guadan R.413 = Guadan R.412

R.3 = Guadan R.411 = Guadan R.372

R.4, no figura entre els de Guadan

R.5 = Guadan R.410

R.6 = Guadan R.414

R.7, no figura entre els de Guadan

R.8, no figura entre els de Guadan

R.9 = Guadan R.416

R.10 = Guadan R.417

R.11, no figura entre els de Guadan

R.12 = Guadan R.580

R.13, no figura entre els de Guadan

R.14 = Guadan R. 579

R.15 = Guadan R.409 = Guadan R.582

Guadan R.415, no il·lustrat, el desconexem.

Els encunys de Revers de Guadan 372 i 411 són el mateix, el 412 i el 413 també són iguals, igualment els 409 i el 582.

La moneda de Guadan n.º 806 té el revers R.579 i no el R.580 com asenyala.

La moneda de Guadan n.º 556 no té el revers R.411, sinó un altre no numerat per Guadan, el nostre R.4.

Els dos grups de Guadan IX-VI-I i el XII-IV-VI queden units pels seus encunys. El mateix revers als dos grups els R.409 = R.582; la moneda n.º 807 amb l'anvers A.479 i el revers R.409 = R.582 del segon i del primer grup, respectivament; la moneda n.º 808 amb l'anvers A.346 del primer grup i el revers R.579 del segon.

ORDENACIÓ

Molt difícil ha resultat l'intent d'ordenació de les monedes pels seus encunys, puix no hem arribat a assolir-lo de manera satisfactòria. El treball al taller segurament era dessordenat i l'ús dels encunys es feia sense ordre ni concert.

Els aspectes que hem analitzat han estat el següents:

- 1er. Per l'estil de l'anvers, i la presència d'un sol dofí en un encuny.
- 2on. Per la llegenda, deformació de la EMPORITON, partint de la més correcta a la més modificada.
- 3er. Per les fissures que presenten alguns encunys, i que es reflecteixen a les monedes de manera progressiva.

Per l'aspecte primer, deduïm que l'encuny A.6, el qual presenta un cap més petit hi manquen els dos dofins del davant, caldria que anés al final de l'ordenació. Però no resulta així, car pel criteri de les fissures les monedes amb el A.6 queden cap el centre de l'ordenació.

Si ens fixem en l'aspecte segon, resulta que els reversos amb la llegenda més modificada, els R.14 i R.15, queden junts al final de l'ordenació.

Dels tres aspectes esmentats per ordenar les monedes, és el tercer el més efectiu i menys subjectiu, car les fissures obeeixen al treball i marquen una ordenació evident. A continuació ens hi referirem.

Les fissures en alguns dels encunys han permès una certa ordenació. Les analitzem a continuació.

Fissura a l'encuny R.3, la qual travessa l'ala. A les nostres monedes aquest encuny es presenta sempre amb la fissura. Va combinat amb els encunys d'anvers A.1 i A.2. No s'obté cap ordenació.

Fissura a l'encuny R.5. S'inicia al costat de la pota de darrera del pegàs, després s'allarga i travessa les dues potes. Les monedes 15 a 19 presenten l'inici de la fissura i les 20 i 21 ja la mateixa evolucionada.

Fissura a l'encuny R.12, la qual travessa l'ala del pegàs i es combina amb l'encuny d'anvers A.6 a les monedes 33 i 34.

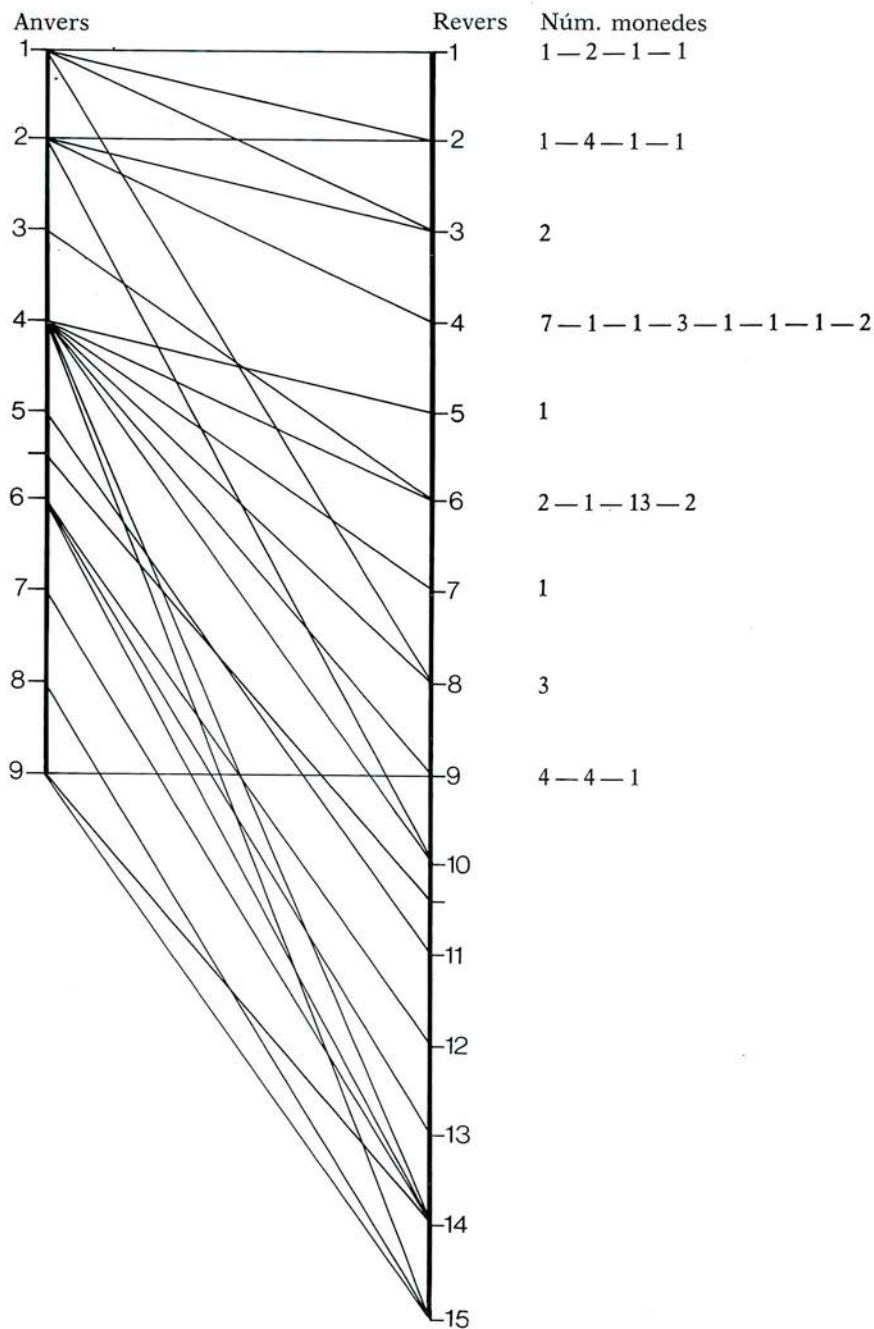
Fissura a l'encuny R.14. La fissura més important és la de l'ala, però a més n'hi ha un altra per dessota de la pota de darrera del pegàs. Aquest encuny en molt bon estat i fissura no visible es combina amb el A.4 a la moneda 29. Les monedes 36 a 39 presenten la fissura sota les potes i no la de l'ala. A partir de la moneda 40 fins a la 48 trobem la fissura que travessa l'ala, la qual arriba quasi al cap del pegàs i a la cua. Deduïm que l'encuny d'anvers A.4 és anterior als altres i que li segueix el A.6, el qual es combina amb reversos sense fissura i amb fissura, essent seguit pels A.7 i A.14, els quals es combinen amb el revers amb fissura a les monedes 51 i a les 59 a 62. En aquesta darrera moneda l'encuny de revers presenta una nova fissura a l'ala, la qual es creua amb l'anterior i per tant l'encuny A.9 és el darrer que es combina amb el R.14.

Fissura a l'encuny R.15. Travessa l'ala del pegàs, en la combinació amb l'encuny A.9, moneda n.º 63. Essent l'encuny d'anvers el A.9 el darrer.

ENLLAÇOS D'ENCUNYS

Donem un gràfic i una taula amb els enllaços d'encunys.

En el gràfic unes línies uneixen els encunys d'anvers, a l'esquerra, i els de revers a la dreta. A continuació, a la línia de cadascun dels anvers va el número de monedes que coneixem combinades amb cadascun dels reversos amb els que queden units.

A la taula, a l'esquerra en la primera columna van els números dels encunys d'anvers, i a sobre en la primera línia els de revers. En els encreuaments el número de monedes de cada combinació. Amb una s distingim els encunys sense fissura d'aquells que la tenen marcats amb una f.

		R →														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
A ↓	1	1	2	1f					1							
	2		1	4f	1						1					
	3						2									
	4					7 ^s _f	1	1	3	1	1				1	2
	5											1				
	6												2f	1	13 ^s _f	2
	7														1f	
	8															3
	9										4				4f	1f

Pel que fa als encunys d'anvers, dels quals coneixem més exemplars, el A.4 i el A.6, pertanyen als dos grups diferents de Guadan, combinant-se el primer amb reversos dels dos grups de Guadan. Pel que fa a la resta fàcilment es veuen els enllaços entre les monedes i els dos grups de Guadan.

LLEGENDA

Per formar el grup de dracmes ibèriques que estem estudiant començarem amb les que Guadan publica amb la llegenda n.º 5, que presenten la llegenda ΠΛΙΤΗ. Després pels enllaços d'encunys n'hem anat afegint d'altres, les quals presenten la llegenda EMPORITON degenerada.

La llegenda 5 de Guadan ja fou coneguda per Zóbel⁵ que la donà en la

5. J. ZÓBEL DE ZANGRONIZ, Estudio Histórico de la moneda antigua española, *Memorial Numismático Español*, IV, V, 1878-89, p. 135, lám. IV-15.

seva taula amb el n.º 8, per Pujol i Camps⁶ que la publicà amb petites diferències en el seu repertori amb el n.º 31, i per Hubner⁷ amb el n.º 36. Fou represa per Amorós⁸ amb el n.º 17. Untermann⁹ li dona la referència A.17-5.

No tots els autors esmentats coincidiren en la transcripció, la qual ofereix petites diferències d'unes a les altres, però és de tota evidència que es tracta de la mateixa.

La interpretació de la seva lectura ha estat diversa. Pío Beltrán¹⁰ proposa la lectura de OLOKIO, OLSKIO, BOLEKIO o BOLSKIO. Per Guadan, sols es pot llegir PORITO.

Per la nostra part no intentem cap lectura puix creiem que la llegenda d'aquestes dracmes és una còpia de la grega EMPORITON, degenerant-se en successives còpies i alhora suprimint alguns dels signes.

En l'estudi dels encunys de revers hem pogut determinar bé les diverses llegendes que presenten. Quasi totes les tenim completes, exceptuant la R.1 que cau fora de la moneda en l'únic exemplar que coneixem, i les R.8 i R.13, de les quals queden indeterminats el primer o primers signes.

A la taula de llegendes donem la nostra interpretació, la qual comentem a continuació:

R.2: [ϜΓ·ΙΙΤΙ	R.9: [ΜΠΙΙΙΤΑΝΥ
R.3: [ΜΠΥ	R.10: [ΜΠΙΙΤΡΙΙΙ
R.4: [ΜΠΤΙ	R.11: [ΜΠ·ΙΤΗ
R.5: ΠΜ·ΙΜΙ	R.12: [Α·Π·ΙΙΤΥ
R.6: [ΜΠΙΥ·ΑΓ	R.13: (...)ΠΙΜΗΤΥ
R.7: [ΜΠΙΙΜΠΤΓ	R.14: ΠΑΙΙΥΗ
R.8: ΠΜΑΥ	R.15: ΠΜΑΓΗ

En els 13 primers encunys de revers, el primer signe està convertit en una C, per manca del travesser central. La M es manté en tots ells, i també en quasi tots el tercer, la ΠΙ. Dels altres signes els uns són suprimits, els altres abreujats en forma de pals, la O reduïda a un punt, conservant-se els darrers en forma de ΤΙ, ΟΝ, prenent la darrera Ν alguns cops la forma de Η.

Resumint: els reversos R.2 al R.13 són corrupcions de EMPORITON i sols el R.14 i .15 sembla que prenguin una representació concreta d'una llegenda, i són els que han estat presos com una llegenda ibèrica pels numismàtics que hem citat, però els enllaços d'encunys ens demostren que totes les llegendes han estat usades simultàniament a la seca, i que per tant no diuen res de concret.

En aquesta llegenda, la dels reversos R.14 i R.15, el primer signe és la ΠΙ grega, el tercer d'EMPORITON, han estat suprimits el primer i el segon

6. C. PUJOL I CAMPS, La epigrafia numismática ibérica, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, XVI, 1890, Barcelona, pp. 321-360.

7. E. HUBNER, *Monumenta Linguae Ibericae*, Berlín, 1893.

8. J. AMORÓS, Algunas cuestiones complementarias de la numismática emporitana, *Anales de la Universidad de Barcelona*, 1941-42, Barcelona, 1942, pp. 67-118.

9. J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, I, Wiesbaden, 1975.

10. P. BELTRÁN, Las monedas griegas ampuritanas de Puig Castellar, *Ampurias*, VII-VIII, 1945-46, pp. 277-315.

signes, havent passat aquest darrer a ocupar un lloc després del Pi, com veiem en el R.15 i en el R.14 on el segon i tercer units fan la M.

Els dos darrers signes són la transformació de la T i N, que trobem en les llegendes dels altres encunyys, com el R.11, R.12 i el R.13.

Creiem inútil buscar una interpretació a la lectura d'aquests signes puix són una imitació degenerada.

METROLOGIA

Els paràmetres metrològics de les dracmes del tipus de Puig Castellar són els següents:

$$N = 58$$

$$\bar{x} = 4.588$$

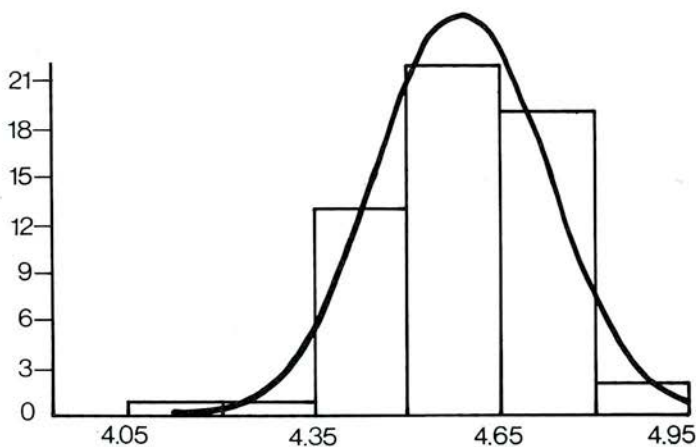
$$s = 0.136$$

$$v = 3 \%$$

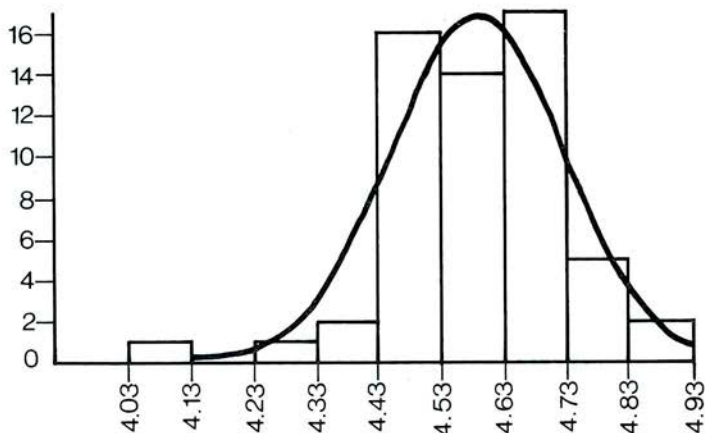
$$\text{interval de confiança } 4.55/4.62$$

L'acceptació de la normalitat està en un punt límit.

L'histograma amb sis intervals de 0.15 grs.

Per veure millor la distribució dels pesos de les monedes entorn de llur pes mitjà traçarem un altre histograma, amb nou intervals de 0.10 grs.

Observem en aquest histograma tres intervals quasi amb el mateix nombre de monedes:

interval de 4.43 a 4.52, 16 monedes, 27.6 %

interval de 4.53 a 4.62, 14 monedes, 24.1 %

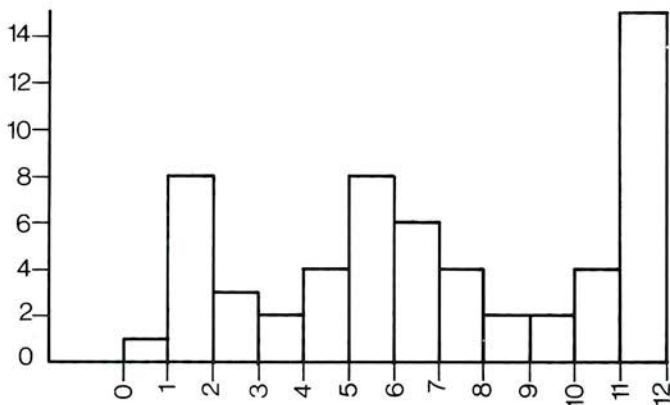
interval de 4.63 a 4.72, 17 monedes, 29.3 %

La qual cosa indica que la major part de les monedes estan compreses entre 4.43 i 4.72 grs., de manera uniforme i no en distribució normal. Podem pensar que el pes teòric de l'emissió d'aquestes dracmes va disminuint partit del pes pràctic de les dracmes emporitanes.

Metrològicament el conjunt és molt homogeni i pertany tot ell a una sola emissió i a les mateixes necessitats.

POSICIÓ D'ENCUNYS

En l'histograma següent es veu gràficament la distribució de la posició dels encunys.

Malgrat una majoria de la posició normal vertical hi ha una diversitat de posicions.

ESTIMACIÓ DEL VOLUM DE L'EMISSIÓ

La repetició dels encunys és la següent:

<i>Anvers</i>		<i>Revers</i>	
1	2	1	6
2	1	2	1
3	1	3	2
5	1	4	1
7	1	5	1
9	1	6	1
17	1	7	1
18	1	8	1
		19	1
—	—	—	—
63	9	63	15

El número de monedes per encuny¹¹ resulta per l'anvers de 7 i de 4.2 pel revers, els quals són prou elevats i significatius, indicant que són coneguts tots els encunys.

L'estimació del volum de les emissions ho fem seguint el mètode de Carcassonne,¹² Lyon,¹³ Carter¹⁴ i Mora Màs.¹⁵

Per l'anvers tenim que el número original d'encunys és de 9, aplicant els mètodes de Carcassonne, Lyon, Carter i Mora Mas, o sigui que els coneixem tots. Quan vàrem afegir a la mostra les monedes procedents de la troballa d'Oropesa no vàrem trobar cap encuny nou.

Pel revers tenim 15 encunys pels mètodes de Carcassonne, Lyon i Mora Mas, o sigui que els tenim tots. Pel mètode de Carter resulten 16 encunys o sigui que ens en falta un.

Per estimació comparativa veiem que el volum de les emissions d'aquest grup de dracmes ibèriques va ésser la meitat del que foren després la dels denaris ibèrics de Kese, la qual cosa demostra que foren prou importants, i que amb elles es pogué sostenir un bon grup armat durant uns quants anys.

11. F. J. MORA MAS, El coeficiente entre el número de ejemplares y el número de cuños; alcance de su contenido de información estadística, *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, Vol. I, Barcelona, 1979, pp. 509-529.

12. C. CARCASSONE, Tables pour l'estimation par le méthode du maximum de vraisemblance du nombre de coins du droit (ou de revers) ayant servi à frapper une émission, *II Simposi Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, 1980, pp. 115-128.

13. C. S. S. LYON, in H. R. MOSOOP, *The Lincoln mint*, 1970. D. M. METCALF, *The Antalya hoard of miliarisia of Basil I*, *Numismatic Chronicle*, 1977, p. 119.

14. G. F. CARTER, A graphical method for calculating the approximate total number of dies from die-link statistics of ancient coins, *Scientific Studies in Numismatics*, edited by A. Oddy, British Museum, Occasional Paper, n.º 18, London, 1980, pp. 17-29.

15. F. J. MORA M3:, Estimation du nombre de coins selon les répétitions dans une trouvaille de monnaies, *PACT*, 5, 1981, pp. 173-192.

TROBALLES

Anterior a la troballa de Puig Castellar sols hem trobat en la nostra recerca la dracma que pertany a l'I.V.D.J., publicada per Guadan, el nostre número 37. Quasi totes les monedes del nostre catàleg pertanyen a la troballa de Puig Castellar, la qual fou publicada parcialment per Pericot¹⁶ i comentada per P. Beltran.¹⁷ Després Guadan¹⁸ donà més detalls de la seva composició, la qual reprenem més avall afegint les noves dades que podem adjuntar.

Guadan diu que en la troballa aparegueren més de 150 dracmes i uns 50 divisors. En el catàleg de la seva obra comptem 275 dracmes provinents de la troballa, a les quals nosaltres afegim 204 dracmes més del nostre arxiu, arribant, doncs, a 479 dracmes. Estem segurs que encara manquen algunes i que la xifra de 500 dracmes deuria ésser sobrepassada amb tota seguretat.

La composició de la troballa de Puig Castellar és la següent:

Tipus cap pegàs normal, anterior al 218 a.C.	15	...	15	3.3 %
Tipus cap pegàs modificat, emissions antigues	8			
Tipus Amorós II, Guadan IX-I	33			
Tipus Amorós III, Guadan IX	189			
Tipus Amorós III amb dofí, Guadan X	85	...	315	65.8 %
Estil ibèric, llegenda grega, Guadan IX-V	46			
Llegendes d'imitació	15	...	61	12.7 %
Dracmes amb cap d'estil Puig Castellar	13			
Dracmes amb cap d'estil Puig Castellar, amb dofí	23			
Dracmes tipus Puig Castellar, aquí estudiades	52	...	88	18.4 %

De les dracmes d'imitació ibèriques és el grup del tipus de Puig Castellar el més nombrós. Pel que fa a les que hem definit com «Cap d'estil de Puig Castellar» són aquelles que presenten un estil que veiem molt ibèric amb el cap allargat i unes arracades singulars, en forma d'ix amb una línia que les travessa, i que fins la troballa de Puig Castellar eren conegudes en un sol exemplar del Cabinet de París, n.º 683 de Guadan, les quals corresponen a la classificació de Guadan IX-XII, n.º 621 a 631, i amb dofí, Guadan X, n.º 682 a 698, i que presenten una llegenda grega EMPORITON molt correcta i ben traçada. Per ara ens limitem a assenyalar la seva perfecció d'execució malgrat el fort regust ibèric.

El càlcul de la presència de les dracmes de Puig Castellar dona com a resultat que de les 63 conegudes, 52 pertanyen a aquesta troballa, representant el 82.5 %.

Pel que fa a les dracmes amb llegendes d'imitació, tenim la de la llegenda 10 de Guadan, [MT9ΩI], de les quals sobre les 11 conegudes 9 provenen de Puig Castellar, representant el 82 %.

16. L. PERICOT, Hallazgo de dracmas emporitanas en el poblado ibérico de Puig Castellar, *Ampurias*, V, 1944, pp. 323-327.

17. P. BELTRAN, Las monedas griegas ampuritanas de Puig Castellar, *Ampurias*, VII-VIII, 1945-46, p. 277.

18. Guadan dona la notícia de la troballa de Puig Castellar al volum I de la seva obra, citada a la nota 2, a les pàgines 144-150.

Tenim, doncs, dos grups de dracmes ibèriques amb una presència molt elevada en aquesta troballa, ambdues amb el 82 %, la qual cosa amb les dègudes reserves degut a l'escassetat de les mostres, ens fa pensar que el lloc on foren trobades no pot estar massa allunyat del lloc on foren encunyades.

Nou monedes del tipus de Puig Castellar foren trobades al tresor d'Oropesa (Castelló). D'aquest tresor tenim material i n'estem preparant la publicació. Aquí donem una breu notícia del contingut que coneixem:

Tipus cap pegàs normal, anteriors al 218 a.C.	3	...	3	1.7 %
Tipus cap pegàs modificat, Guadan IX-I, Amoros II	5			
Tipus Amorós III, Guadan IX	28			
Tipus Amorós III amb dofí, Guadan X	6	...	39	22.3 %
Estil ibèric, llegenda grega, Guadan IX-V	3			
Estil ibèric, deformacions llegenda EMPORITON	7			
Estil ibèric, deformacions llegenda EMPORITON, dofí	9			
Estil ibèric, llegenda no visible	4			
Estil ibèric, llegenda no visible, dofí	3			
Estil ibèric, llegenda ibèrica imprecisa	6			
Estil ibèric, llegenda no llegible	11			
Llegendes ibèriques llegibles, sense símbol	17			
Dracmes ibèriques, grup «llop»	19			
Dracmes ibèriques, grup «estrella»	6			
Dracmes ibèriques, grup «torques»	12			
Dracmes ibèriques, grup «signe ibèric»	4			
Dracmes ibèriques, grup «creixent»	5			
Dracmes ibèriques, grup «dofí»	17	...	123	70.3 %
Dracmes amb cap d'estil Puig Castellar, dofí	1			
Dracmes tipus Puig Castellar	9	...	10	5.7 %
Total			175	100 %

La mostra que coneixem del tresor d'Oropesa té una composició molt diferent de la de Puig Castellar. En aquest la presència de les dracmes oficials emporitanes és del 68.9 %, en canvi a Oropesa és del 24 %. Això significa que a Oropesa trobem una mostra d'una circulació més evolucionada, possiblement de cronologia posterior, essent la presència de les dracmes de Puig Castellar en aquest del 5.7 %, en front al 18.4 % de la troballa de Puig Castellar.

Coneixem una altra moneda del tipus de Puig Castellar que creiem prové de la troballa de La Plana d'Utiel.¹⁹ D'aquesta troballa sabem que hi havia dracmes emporitanes i d'imitació ibèriques, les quals no pogueren ésser estudiades. Potser que la que ara publiquem pertany a aquest tresor, i en donem la notícia amb les dègudes reserves.

19. P. P. RIPOLLÉS, El tesoro de La Plana de Utiel (Castellón), *Acta Numismática*, 10, 1980, pp. 13-28.

CONCLUSIONS

Les conclusions que treiem dels nostres treballs són les que a continuació enumerem:

1er. Anterior a les dracmes del tipus de Puig Castellar, aquí estudiades, són les dracmes d'estil ibèric a l'anvers i la llegenda grega correcta (Guadan IX-XII), i les d'estil ibèric i llegenda matussera (Guadan IX-V), quasi no conegudes abans de la troballa de Puig Castellar, les quals queden pendents d'estudi, essent segurament anteriors a les aquí estudiades.

2on. La deformació de la llegenda grega EMPORITON, alterant-se alguns signes i suprimint-se d'altres, sembla formar una llegenda ibèrica, com ho fou considerada per Guadan la n.º 5, però és tan sols el resultat d'una còpia.

3er. Les successives deformacions i transformacions de la llegenda de les monedes de Puig Castellar les atribuïm a la mateixa seca, degut als enllaços d'encuny que presenten.

4rt. El gran nombre de monedes del tipus de Puig Castellar a la troballa d'aquest nom i la importància de la seva presència, ens fa pensar que el lloc on foren encunyades pot estar proper al lloc de la troballa.

5nt. La situació de la seca de les dracmes del tipus de Puig Castellar a la Laietània i el fet d'ésser aquest poble un dels primers pacificats a Catalunya ens fa pensar en una cronologia alta, de poc després de l'inici del període de 218-195 a.C.

6xt. Comparant el tresor de Puig Castellar al d'Oropesa, veiem aquell anterior cronològicament a aquest, puix a Oropesa trobem les deformacions i imitacions més desenvolupades, arribant a trobar llegendes ibèriques lligibles, que falten a Puig Castellar.

IL·LUSTRACIÓ

Donem a una grandària X2 els tipus d'encuny d'anvers i de revers, amb la referència al número de l'encuny i a continuació el número de la moneda a la qual pertany. A continuació van il·lustrades totes les monedes de catàleg amb el seu número corresponent aproximadament a la seva grandària.

Els tipus del encuny d'anvers il·lustrats, són:

- A.1 moneda n.º 3
- A.2 moneda n.º 7
- A.3 moneda n.º 14
- A.4 moneda n.º 26
- A.5 moneda n.º 32
- A.6 moneda n.º 36
- A.7 moneda n.º 51
- A.8 moneda n.º 52
- A.9 moneda n.º 56

A.1-3

A.2-7

A.3-14

A.4-26

A.5-32

A.6-36

A.7-51

A.8-52

A.9-56

R.1-1

R.2-3

R.3-7

R. 4-11

R. 5-17

R. 5-20

R. 6-14

R. 7-23

R. 8-26

R. 9-27

R. 10-56

R. 11-32

R. 12-34

R. 13-35

R. 14-36

Els tipus dels encunyys de revers illustrats, són:

- R.1 moneda n.º 1
- R.2 moneda n.º 3
- R.3 moneda n.º 7, amb fissura
- R.4 moneda n.º 11
- R.5 moneda n.º 17 amb inici de fissura, i a la 20 fissura evolucionada
- R.6 moneda n.º 14
- R.7 moneda n.º 23
- R.8 moneda n.º 26
- R.9 moneda n.º 27
- R.10 moneda n.º 56
- R.11 moneda n.º 32
- R.12 moneda n.º 34, amb fissura
- R.13 moneda n.º 35
- R.14 moneda n.º 36 fissura sota les potes, a la n.º 44 fissura a més a l'ala,
i a la n.º 62 doble fissura a l'ala
- R.15 moneda n.º 49, amb fissura a la n.º 63

R.14-44

R.14-62

R.15-49

R.15-63

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

